

Δημοτικοί αστικοί λαχανόκηποι και βιώσιμη πόλη: τοποθετώντας το αγρο- διατροφικό σύστημα στην αστική ατζέντα

Ανθοπούλου Θεοδοσία

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Νικολαΐδου Σοφία

Δρ. Πολεοδομίας - Χωροταξίας

Περίληψη

Η αστική γεωργία, με μακρά ιστορία και γνώριμη δραστηριότητα στον δυτικό κόσμο της «παλιάς εκβιομηχάνισης και αστικοποίησης», ανακαλύπτεται μόλις πρόσφατα στην Ελλάδα υπό τη μορφή κυρίως δημοτικών αστικών λαχανόκηπων. Η πρόσφατη οικονομική κρίση, η εντεινόμενη ύφεση της οικονομίας και οι περικοπές στις κοινωνικές παροχές που δημιουργούν ανησυχητικά φαινόμενα φτωχοποίησης των νοικοκυριών, ιδιαίτερα στα αστικά κέντρα, οδήγησαν αρκετούς Δήμους της χώρας στην ανάληψη τέτοιων πρωτοβουλιών. Στις πολιτικές τους προβάλλονται η ανακούφιση των δημοτών μέσω της ίδιας παραγωγής τροφίμων και η κοινωνική ένταξη ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού (άνεργοι, συνταξιούχοι, μονογονεϊκές οικογένειες, κ.ά.), χωρίς να υποστέλλονται βέβαια οι στόχοι του εξωραϊσμού και της περιβαλλοντικής διαχείρισης.

Η εισήγηση αυτή αποσκοπεί στη διερεύνηση της θέσης και του ρόλου της αστικής γεωργίας στο σχεδιασμό βιώσιμων πόλεων, μέσα από τον επαναπροσδιορισμό των σχέσεων πόλης- υπαίθρου. Αναγνωρίζοντας τον πολυλειτουργικό ρόλο της γεωργίας (δηλ. ότι πέρα από την παραγωγή τροφίμων συμβάλλει επίσης και στην παραγωγή δημόσιων αγαθών, όπως τοπιακή ποικιλότητα, διατήρηση ανοικτών χώρων και αναψυχή, δημόσια υγεία, κ.ά.), τοποθετούμε τη γεωργία στην αστική ατζέντα, στο πλαίσιο μιας αγροτο-αστικής προσέγγισης του σχεδιασμού βιώσιμων πόλεων. Ο αυξανόμενος αριθμός δημοτικών αγροκηπίων που παρατηρείται πρόσφατα στην Ελλάδα επιβεβαιώνει τη δυναμική του κοινωνικού αιτήματος για (επαν)οικειοποίηση του δημόσιου χώρου και την ανάγκη επανασύνδεσης με τη φύση, τη γεωργική γη και τις αγροτικές αξίες μέσω της ίδιας παραγωγής φρέσκων κηπευτικών. Επιπλέον, όμως, θέτει το ζήτημα της διάρκειας των εγχειρημάτων αυτών, δεδομένων των

πολλαπλών προβλημάτων σχετικά με συγκρούσεις χρήσεων γης, πολεοδομικές και ιδιοκτησιακές εμπλοκές, πολυνομία και γραφειοκρατικές χρονοβόρες διαδικασίες κοκ. Τα ζητήματα αυτά θα διερευνηθούν στη βάση των αποτελεσμάτων έρευνας που πραγματοποιήθηκε σε δύο δημοτικούς αστικούς λαχανόκηπους στη βόρεια Ελλάδα.

Λέξεις - κλειδιά:

Αστική γεωργία, δημοτικοί λαχανόκηποι, οικονομική κρίση, αγρο-διατροφικό σύστημα, πολυλειτουργική γεωργία, βιώσιμος αστικός σχεδιασμός.

1. Εισαγωγή

Η αστική γεωργία αναπτύσσεται γοργά παγκοσμίως ως ένα κίνημα επανάκτησης της χαμένης σχέσης της νεωτερικής κοινωνίας με τη φύση και τη γη, μέσω της παραγωγής τοπικών τροφίμων από αστούς καλλιεργητές. Για μεγάλη περίοδο εξοστρακισμένη από τα όρια του αστικού ιστού, η γεωργία επιστρέφει πρόσφατα στην ατζέντα της πολιτικής, στο πλαίσιο της έννοιας της βιώσιμης πόλης, ως ένας «φυσικός χώρος που αναζητά μια βιώσιμη προοπτική» (McClintock, 2010). Η αστική γεωργία, σε όλες της τις εκφάνσεις διεθνώς, τόσο στον αναπτυγμένο όσο και στον αναπτυσσόμενο κόσμο, εκπληρώνει σημαντικές λειτουργίες του αποκαλούμενου «αστικού μεταβολισμού», αλληλεπιδρώντας με το αστικό οικοσύστημα και συμβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο στη βιώσιμη διαχείριση των ενεργειακών και υλικών πόρων και ροών στην πόλη και στην ισορροπία μεταξύ δομημένου και φυσικού περιβάλλοντος (SUME, 2008-2011). Η εκ νέου χρήση εγκαταλελειμμένων ή αχρησιμοποίητων δημόσιων και κοινοτικών χώρων (EPA, 2011 · Bohn and Viljoen, 2005) μέσω πρωτοβουλιών αστικής γεωργίας (στοχοθετημένες δράσεις αυτοδιοικητικών φορέων είτε κινηματικές πρωτοβουλίες της κοινωνίας των πολιτών), απαντά στις περιβαλλοντικές, κοινωνικές και οικονομικές προκλήσεις και πιέσεις που δέχονται τα σύγχρονα αστικά κέντρα, ως πηγή οικοσυστημικών λειτουργιών, τροφής και απασχόλησης, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης. Κοινοτικοί λαχανόκηποι και δημοτικοί βιοαγροί, ταρατσόκηποι και καλλιεργημένοι ακάλυπτοι χώροι, περιβόλια σε ιδιωτικές αυλές και αυτοδιαχειριζόμενοι αγροί σε κατειλημμένους ανεκμετάλλετους δημόσιους χώρους παίρνουν τη θέση τους σε πυκνοδομημένους αστικούς ιστούς από τη Νέα Υόρκη, το Παρίσι και το Βερολίνο έως το Πεκίνο, την Άκκρα στην Γκάνα

και τη Μαρ ντελ Πλάτα στην Αργεντινή, υπενθυμίζοντας τις διατροφικές, επισιτιστικές, περιβαλλοντικές και πολλές άλλες λειτουργίες και υπηρεσίες που προσφέρει η αστική γεωργία στις σύγχρονες κοινωνίες (Halweil και Nierenberg, 2007 · Goldstein *et al.*, 2011 · Aubry *et al.* 2012).

Στην Ελλάδα, η αστική γεωργία ανακαλύπτεται πολύ όψιμα, υπό τη μορφή κυρίως δημοτικών λαχανόκηπων. Η πρόσφατη οικονομική κρίση και τα φαινόμενα κοινωνικής και οικονομικής αποστέρευσης των νοικοκυριών, που βιώνονται δραματικότερα στον αστικό χώρο, οδήγησαν αρκετούς Δήμους της χώρας στην ανάληψη τέτοιων πρωτοβουλιών. Στις πολιτικές τους προβάλλονται η ανακούφιση των δημοτών μέσω της ίδιας παραγωγής τροφίμων και η κοινωνική ένταξη ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού (άνεργοι, συνταξιούχοι, μονογονεϊκές οικογένειες, κ.ά.), χωρίς να υποστέλλονται βέβαια οι στόχοι του εξωραϊσμού και της περιβαλλοντικής διαχείρισης. Παράλληλα, δεν λείπουν αξιόλογα κινήματα πολιτών που ενεργοποιούνται βασισμένα στις αρχές της συλλογικότητας και της αυτοδιαχείρισης, οργανώνοντας λαχανόκηπους σε κοινόχρηστους/δημόσιους και αναξιοποίητους ανοικτούς χώρους διεκδικώντας την επανοικειοποίηση του δημόσιου χώρου (βλ. αυτοδιαχειριζόμενος αγρός Ελληνικού, ομάδα αστικών και περιαστικών καλλιεργειών ΠΕΡ.ΚΑ.¹ και ΠΕΡΚΑΝΘΕΣ² στη Θεσσαλονίκη), ενώ υπάρχουν και αρκετές περιπτώσεις ομάδων πολιτών που μισθώνουν γεωργική γη για ιδιοπαραγωγή, στο πλαίσιο λειτουργίας συλλογικών λαχανόκηπων.

Η εισήγηση αυτή αποσκοπεί στη διερεύνηση της θέσης και του ρόλου της αστικής γεωργίας στον σχεδιασμό βιώσιμων πόλεων, μέσω μια ανανεωμένης προσέγγισης των σχέσεων πόλης – υπαίθρου. Αναγνωρίζοντας τον πολυλειτουργικό ρόλο της γεωργίας (παραγωγή δημόσιων αγαθών, πέρα από την παραγωγή τροφίμων αυτήν καθεαυτή) τοποθετούμε τη γεωργία στην αστική ατζέντα, στο πλαίσιο μιας αγροτο-αστικής προσέγγισης της βιωσιμότητας στον αστικό σχεδιασμό (OECD, 2001). Ο αυξανόμενος αριθμός δημοτικών αγροκηπίων που παρατηρείται πρόσφατα στην Ελλάδα επιβεβαιώνει τη δυναμική του κοινωνικού αιτήματος για επανασύνδεση με τη γεωργική γη, αναδεικνύοντας περισσότερο από ποτέ τη διατροφική λειτουργία και αξία των αστικών λαχανόκηπων (Pourias *et al.*, 2013), υπό το πρίσμα της

---

¹ Βλ. <<http://perka.org/el/content/perka>>

² Βλ. <<http://perkanthes.wordpress.com/>>

οικονομικής κρίσης, αλλά και της γενικότερης κρίσης του μοντέλου κατανάλωσης. Θέτει, όμως, τον προβληματισμό σχετικά με τη διάρκεια των εγχειρημάτων αυτών, δεδομένων των πολλαπλών προβλημάτων που προκύπτουν αναφορικά με ζητήματα σχεδιασμού, οργάνωσης και υλοποίησής τους. Τα ζητήματα αυτά θα διερευνηθούν στη βάση των αποτελεσμάτων έρευνας που πραγματοποιήθηκε σε δύο δημοτικούς αστικούς λαχανόκηπους στη βόρεια Ελλάδα, με στόχο τη διερεύνηση των όψεων, δυναμικών και λειτουργιών της αστικής γεωργίας και του ρόλου που μπορεί να διαδραματίσει στην κατεύθυνση των πολιτικών κοινωνικής ένταξης και αστικού σχεδιασμού στην Ελλάδα (Πάντειο Παν/μιο, 2012)³.

2. Τοποθετώντας το αγρο-διατροφικό σύστημα στην αστική ατζέντα. Ο ρόλος της αστικής γεωργίας στον σχεδιασμό βιώσιμων πόλεων

Η αστική γεωργία, όρος που χρησιμοποιείται ευρέως από διεθνείς οργανισμούς, όπως ο Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας (FAO) του ΟΗΕ, μπορεί, εν συντομία, να ορισθεί ως η καλλιέργεια φυτών ή/και η εκτροφή ζώων μέσα στον αστικό ιστό ή στις παρυφές της πόλης από τους κατοίκους της, αποβλέποντας κυρίως στην αυτοκατανάλωση των νοικοκυριών σε φρέσκα και ποιοτικά προϊόντα (FAO, 2007 και 2010 · UNDP, 1996). Επιπλέον, όπως συνοψίζει στην έκθεσή του το Ίδρυμα RUAF (Resource Centres on Urban Agriculture and Food Security), η αστική γεωργία παρέχει μια συμπληρωματική στρατηγική για τη μείωση της αστικής φτώχειας και της επισιτιστικής ανασφάλειας ενώ ενισχύει την αστική περιβαλλοντική διαχείριση.

Κάνοντας μια σύντομη ιστορική αναδρομή στο χρονικό των λειτουργιών της αστικής γεωργίας, παρατηρείται μια διαχρονική σύνδεσή της με τον αγρο-διατροφικό τομέα. Από την εμφάνισή της στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, η αστική γεωργία έχει συμβάλει στην αντιμετώπιση της φτώχειας και της πείνας, καθώς και των ζητημάτων επισιτισμού που προκύπτουν σε περιόδους κρίσης π.χ. πόλεμοι, λιμοκτονίες, ύφεση, κατευνασμός κοινωνικών αναταραχών, αλλά και ως σημαντική λειτουργία αναψυχής. Αντιπροσωπευτικά παραδείγματα αστικής γεωργίας στην Ευρώπη αποτέλεσαν τα πρώτα οργανωμένα αγροκήπια στην Γερμανία ('Schreber movement') που

---

³ Ερευνητικό πρόγραμμα με τίτλο «Αστική Γεωργία. Κοινωνική ένταξη και βιώσιμη πόλη. Μελέτη δύο αστικών δημοτικών αγροκηπίων (Θέρμη και Αλεξανδρούπολη)», Πάντειο Πανεπιστήμιο-Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής (ΚΕΚΜΟΚΟΠ), Αθήνα 2012. Χρηματοδοτήθηκε από το Πράσινο Ταμείο-ΥΠΕΚΑ., στο πλαίσιο του χρηματοδοτικού προγράμματος «Περιβαλλοντική έρευνα-καινοτομία-επιδεικτικές δράσεις-διεθνής συνεργασία 2012». Βασική ομάδα έρευνας Θ.Ανθοπούλου-Πάντειο Παν/μιο (επιστ.υπεύθ.), Μ.Παρταλίδου (ΑΠΘ), Σ.Νικολαΐδου (ΚΕΚΜΟΚΟΠ-Πάντειο).

εμφανίστηκαν κατά το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα και λειτούργησαν αρχικά ως μια δημόσια πρωτοβουλία δημιουργίας χώρων υγιούς περιβάλλοντος και σωματικής άσκησης για τα παιδιά μέσα στην πόλη (Kimmerle and Nath, 2011 · The Local, German Edition, 2011). Ωστόσο, σύντομα μετατράπηκαν σε αστικά αγροκήπια με καλλιέργειες κηπευτικών για αυτοκατανάλωση και αποτέλεσαν, λίγο αργότερα, απάντηση στη φτώχεια και την πείνα της εργατικής μάζας των πόλεων, κατά την μεγάλη οικονομική ύφεση στα τέλη του 1929, με την άνθιση των λεγόμενων «Κήπων της Ανακούφισης» (Depression Relief Gardens) που στόχευαν στην εξασφάλιση τροφής και εργασίας αλλά και στην ανακούφιση από την γενικευμένη κατάθλιψη. Όπως αργότερα συνέβη με τους αποκαλούμενους «Κήπους της Νίκης» ('Victory gardens') κατά τον Α' και Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στις ΗΠΑ, τον Καναδά και το Ηνωμένο Βασίλειο, ως μια οργανωμένη προσπάθεια αποφυγής επισιτιστικών κρίσεων στις πόλεις και τις περιφέρειές τους, απρόσκοπτου ανεφοδιασμού των στρατευμάτων αλλά και ενδυνάμωσης της κοινωνικής ευθύνης και του πατριωτισμού εν καιρώ πολέμου⁴.

Στις μέρες μας, η αστική γεωργία, στον αναπτυσσόμενο κυρίως κόσμο, πηγάζει κυρίως από τη αμφισβήτηση του μεταπολεμικού «παραγωγιστικού» μοντέλου της γεωργίας και την υιοθέτηση της προσέγγισης της βιώσιμης ανάπτυξης. Ειδικότερα, μετά τα τέλη της δεκαετίας του 1960, παρατηρήθηκε μια σταδιακή μετατόπιση σε συλλογιστικές συνειδητοποίησης των αρνητικών επιπτώσεων στο περιβάλλον, στους φυσικούς πόρους και στην ποιότητα των παραγόμενων προϊόντων (π.χ. μείωση βιοποικιλότητας, επιπτώσεις στη δημόσια υγεία από την εκτεταμένη χρήση αγροχημικών), ενσωματώνοντας, παράλληλα, τη διάσταση της ποιότητας ζωής και των τροφίμων (Toronto Food Policy Council, 2012 · Smit and Nasr, 1992). Σε συνάρτηση με τις αναζητήσεις των νέων κοινωνικών κινημάτων και τον προβληματισμό γύρω από την περιβαλλοντική βιωσιμότητα, μια νέα τάση αστικής γεωργίας ξεκίνησε να αναπτύσσεται. Στο επίκεντρο της συζήτησης δεν βρισκόταν τόσο ο προβληματισμός για την αυτοκατανάλωση για βιοποριστικούς/κοινωνικούς λόγους, όσο νέες προτεραιότητες που σχετίζονται με την αναζήτηση ποιότητας ζωής και τον επαναπροσδιορισμό της κοινωνικής ζωής στην πόλη. Στο πλαίσιο της αλματώδους αστικής ανάπτυξης και υπό την αυξανόμενη πίεση της αστικής

---

⁴ Βλ. <<http://sidewalksprouts.wordpress.com/history/>> και <http://en.wikipedia.org/wiki/Victory_garden>

υποβάθμισης, τα αστικά αγροκήπια, πέρα από την παραγωγή και αυτοκατανάλωση κηπευτικών, αναγνωρίζονται ολοένα και περισσότερο διεθνώς ως πνεύμονες πρασίνου, ειδικά στις πυκνοκατοικημένες και περιβαλλοντικά υποβαθμισμένες περιοχές των αστικών κέντρων. Έτσι, σε ένα οικολογικό πλαίσιο, τα αστικά αγροκήπια, συμμετέχουν περαιτέρω στον σχεδιασμό βιώσιμων και πόλεων, ως τμήματα αστικού πρασίνου. Συμβάλλουν στην εξισορρόπηση μεταξύ κτισμένου και φυσικού περιβάλλοντος και προσφέρουν δραστηριότητες δημιουργικής ενασχόλησης και επανασύνδεσης των αστών με τη γη, συνεισφέροντας παράλληλα στη βελτίωση του μικροκλίματος (απορρύπανση, ρύθμιση θερμοκρασίας, προστασία εδάφους) και στην οικολογική διαχείριση.

Τα τελευταία χρόνια, η δραστηριότητα της αστικής γεωργίας επανέρχεται με ιδιαίτερη δυναμική διεθνώς, σε συνάρτηση με την προβληματική για την ποιότητα ζωής, το περιβάλλον και την ασφάλεια τροφίμων, αλλά και υπό την αυξανόμενη πίεση τόσο της αστικής υποβάθμισης όσο και της πρόσφατης οικονομικής κρίσης (η παγκόσμια διατροφική κρίση, η φτώχεια σε χώρες του 'Τρίτου Κόσμου' και η νεοεμφανιζόμενη επισιτιστική κρίση στις χώρες του 'Αναπτυσσόμενου Κόσμου', FAO, 2010 · FAO. 1999).

Σύμφωνα με τις νέες προσεγγίσεις στη χάραξη πολιτικών, πέρα από τον επισιτισμό, δίνεται ιδιαίτερη σημασία στον ρόλο που διαδραματίζει στο αστικό σύστημα περιβαλλοντικής διαχείρισης και στην τοπική οικονομία (Vancouver City, 2003 · Obadia, 2008). Ιδιαίτερη θεωρείται η συμβολή της στην κοινωνική ένταξη των ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού, κυρίως των γυναικών που κατεξοχήν ασχολούνται με τις αστικές καλλιέργειες, όπως επίσης και στο 'πρασίνισμα' της πόλης και την παραγωγική επαναχρησιμοποίηση των αστικών απορριμμάτων⁵. Σε κάθε περίπτωση, η αναγνώριση της πολυλειτουργικότητας της αστικής γεωργίας (οικολογία, τοπία, δημόσια υγεία, κοινωνική μέριμνα, ψυχαγωγία, κ.ά.) και η ανάπτυξη του δυναμικού που διαθέτει για μια αποτελεσματική αειφόρο χρήση της αστικής/περιαστικής γης μπορεί να συμβάλλει στην κοινωνική ένταξη των ευπαθών κοινωνικών ομάδων και στον σχεδιασμό βιώσιμης πόλης, δηλαδή μιας πόλης «ποικιλόμορφης, παραγωγικής, περιβαλλοντικά υγιούς, και η οποία θα έχει πετύχει τη διατροφική της ασφάλεια» (Pothukuchi et Kaufman, 1999). Επιπλέον, τα τελευταία χρόνια, η αστική γεωργία εμφανίζεται να αποκτά νέο νόημα μέσω της προσέγγισης

⁵ Βλ. Δίκτυο RUAF, <<http://www.ruaf.org/node/512>>

των τοπικών αγροδιατροφικών συστημάτων και των μικρών δικτύων διανομής (ελαχιστοποιώντας την επιβάρυνση του περιβάλλοντος σε εκπομπές CO₂) και εν κατακλείδι της προσέγγισης της αειφόρου εδαφικής ανάπτυξης (βλ. σχετικά με την Κοινή Αγροτική Πολιτική, τις πολιτικές τοπικής και περιφερειακής ανάπτυξης της ΕΕ).

Με δεδομένο ότι η γεωργία, εκτός από τρόφιμα, παράγει και δημόσια αγαθά (ή συμβάλλει στη διατήρηση αυτών), όπως τοπία, βιοποικιλότητα, φυσικό περιβάλλον, πολιτισμικά αγαθά, και συνεπώς η προστιθέμενη αξία της είναι πολλαπλάσια της αξίας των παραγόμενων γεωργικών προϊόντων (Jouve et Padilla, 2007 · Fleury et Donadieu., 1997 · Fleury et Moustier, 1999). Η ολοένα και μεγαλύτερη αναγνώριση των θετικών οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών επιπτώσεων της αστικής γεωργίας στη βιωσιμότητα των πόλεων αποτελεί αναμφίβολα μια ευκαιρία για την καλύτερη θεσμική κατοχύρωση, αναγνώριση και ενσωμάτωση των γεωργικών δραστηριοτήτων στον αστικό σχεδιασμό και στο αστικό διατροφικό σύστημα σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης (Visser *et al.*, 2007 · Vidal et Fleury, 2008 · Pothukuchi et Kaufman, 1999).

2. Δημοτικοί αστικοί λαχανόκηποι στην Ελλάδα: πρώτες αποτυπώσεις εμπειρικής έρευνας

2.1. Το πλαίσιο της επιτόπιας έρευνας: μεθοδολογία και στόχοι

Η επιτόπια έρευνα πραγματοποιήθηκε σε δύο επιλεγμένους Δήμους στη Βόρεια Ελλάδα, τον Δ. Θέρμης (στην ευρύτερη περιαστική περιφέρεια της Θεσσαλονίκης) και τον Δ. Αλεξανδρούπολης. Η επιλογή τους έγινε με βασικό κριτήριο τον πρωτοπόρο χρονολογικά χαρακτήρα τους, καθώς είναι από τους πρώτους Δήμους που έχουν δρομολογήσει αστικούς δημοτικούς λαχανόκηπους (άνοιξη 2012).

Κύριος στόχος της επιτόπιας έρευνας ήταν να αναδείξει τα κίνητρα, τις προσδοκίες και το όραμα των φορέων υλοποίησης προγραμμάτων αστικής γεωργίας αλλά και των συμμετεχόντων σε αυτά (Τοπική Αυτοδιοίκηση και δημότες), τα θεσμικά και πρακτικά εμπόδια πρόσβασης στη γη, τα οφέλη για τους συμμετέχοντες πολίτες και την τοπική κοινωνία συνολικά και τη δυνατότητα διεύρυνσης και μεταφοράς τέτοιων πρωτοβουλιών και σε άλλες περιοχές. Για τον σκοπό αυτό, ιδιαίτερο βάρος δόθηκε στη διερεύνηση της δομής, οργάνωσης και λειτουργίας των αστικών δημοτικών αγροκηπίων, αναλύοντας τις όψεις, τις λειτουργίες και τη συμβολή της αστικής

γεωργίας στην κοινωνική ένταξη ευπαθών ομάδων του πληθυσμού (άνεργοι, χαμηλο-εισοδηματίες, πολύτεκνοι, μονογονεϊκές οικογένειες κ.λπ.), καθώς και τη συμμετοχή της, περαιτέρω, στον σχεδιασμό βιώσιμων και πόλεων.

Πιο συγκεκριμένα, τα βασικά ερωτήματα που διερευνήθηκαν ήταν: α) τα κίνητρα, οι προσδοκίες και τα καταναλωτικά πρότυπα των αιτούντων δημοτών σε συνάρτηση με τα κοινωνικο-δημογραφικά τους χαρακτηριστικά και β) η βιωσιμότητα του εγχειρήματος των δημοτικών αρχών, στο πλαίσιο του αστικού σχεδιασμού.

Μεθοδολογικά, ο σχεδιασμός της επιτόπιας έρευνας, προκειμένου να δώσει απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα, περιέλαβε συνεντεύξεις που απευθύνθηκαν τόσο σε πληροφορητές - κλειδιά που εμπλέκονται στα προγράμματα αστικής γεωργίας (αιρετοί και αρμόδιοι υπάλληλοι της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, φορείς διαχείρισης, εκπρόσωποι δικαιούχων, τεχνικοί σύμβουλοι κ.ά.) όσο και στους δημότες-αιτούντες αγροτεμάχια προκειμένου να συμμετέχουν ως καλλιεργητές στον δημοτικό λαχανόκηπο της περιοχής τους, με τη χρήση εξειδικευμένου ερωτηματολογίου.

Στην εισήγηση αυτή, αφού παρουσιάσουμε πολύ συνοπτικά τα κίνητρα των δημοτών για τη συμμετοχή τους στον δημοτικό λαχανόκηπο, εστιάζουμε την ανάλυση σε ζητήματα διάρκειας και βιωσιμότητας των πρωτοβουλιών αυτών εκ μέρους των αυτοδιοικητικών φορέων, στο πλαίσιο του αστικού σχεδιασμού.

2.2. Πρώτα αποτελέσματα: όρια, ρευστότητες και βιωσιμότητα των δημοτικών λαχανόκηπων

Ο αυξανόμενος αριθμός δημοτικών αγροκηπίων που παρατηρείται πρόσφατα στην Ελλάδα επιβεβαιώνει τη δυναμική του κοινωνικού αιτήματος για (επαν)οικειοποίηση του δημόσιου χώρου και την ανάγκη επανασύνδεσης με τη φύση, τη γεωργική γη και τις αγροτικές αξίες μέσω της ίδιας παραγωγής φρέσκων κηπευτικών.

Συνοπτικά, σε ό,τι αφορά τα κίνητρα των αιτούντων καλλιεργητών στις δύο περιπτώσεις των δύο δημοτικών λαχανόκηπων, το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού δήλωσε ως πρώτο κίνητρο εκδήλωσης ενδιαφέροντος «για να παράγω τα δικά μου τρόφιμα», δηλαδή την ανάγκη εξασφάλισης φρέσκων, βιολογικών και υγιεινών τροφίμων την εποχή «της διατροφικής διακινδύνευσης». Η φθηνότερη πρόσβαση στα φρέσκα τρόφιμα (οικονομικοί λόγοι) ήταν το δεύτερο σημαντικό

κίνητρο, δεδομένων των δραματικών επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης και της πολιτικής λιτότητας. Εν κατακλείδι, από την ανάλυση των αποτελεσμάτων προέκυψαν δύο διακριτές ομάδες αιτούντων αγροτεμάχια για καλλιέργεια: α) αυτοί που καλλιεργούν για ιδιοπαραγωγή, υπό την πίεση της κρίσης, προσβλέποντας, δηλαδή, όχι μόνο στην κατανάλωση φρέσκων και υγιεινών προϊόντων, αλλά και στην άμβλυνση του προβλήματος της οικονομικής αποστέρησης και του κινδύνου υποσιτισμού, ιδιαίτερα στις πιο ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, όπως άνεργοι και συνταξιούχοι. Η ομάδα αυτή είναι περισσότερο βαρύνουσα στον Δήμο της Αλεξανδρούπολης (λόγω μεγαλύτερης συμμετοχής αιτούντων καλλιεργητών από ευπαθείς κοινωνικές ομάδες), β) αυτοί που αιτήθηκαν αγροτεμαχίου έχοντας ως βασικό κίνητρο την ιδιοπαραγωγή (παραγωγή φρέσκων και υγιεινών προϊόντων), εκφράζοντας, παράλληλα, την ανάγκη για ψυχαγωγία-«ψυχοθεραπεία»-βελτίωση της ποιότητας ζωής τους, μέσα από την ενασχόληση με τον λαχανόκηπο και το πρασίνισμα της πόλης τους. Η οικονομική κρίση δεν βάρυνε τόσο την απόφασή τους για συμμετοχή στον δημοτικό λαχανόκηπο όσο στην προηγούμενη, πολυπληθέστερη ομάδα (Ανθοπούλου κ.ά., 2012, Partalidou 2012).

Οι πρωτοβουλίες των Δήμων, όπως προκύπτει από την ανάλυση των αποτελεσμάτων της επιτόπιας έρευνας, φαίνεται να απαντούν στα κοινωνικά αιτήματα της επανατοπικοποίησης της τροφής, της παραγωγής φρέσκων και βιολογικών προϊόντων, της κοινωνικής μέριμνας, καθώς και της αναβάθμισης της ζωής στην πόλη (πράσινο, χώροι αναψυχής). Τα αιτήματα αυτά των δημοτών αποκτούν ιδιαίτερη βαρύτητα μπροστά στο φάσμα της κοινωνικής και οικονομικής αποστέρησης, αλλά και της περαιτέρω υποβάθμισης της ποιότητας ζωής (στέρωση ψυχαγωγίας) που δημιουργεί η κρίση.

Ειδικότερα, στην Αλεξανδρούπολη, η έμφαση δόθηκε περισσότερο στην αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης και η δράση εντάχθηκε στο ευρύτερο πλαίσιο προτεραιοτήτων του Δήμου για τη λήψη μέτρων με στόχο την αντιμετώπιση της φτώχειας και της κοινωνικής περιθωριοποίησης, μέσα από τη δημιουργία του θεσμού του 'Κοινωνικού Παντοπωλείου' και την προώθηση συνεργασίας με την Ένωση καταναλωτών και άλλων φορέων (προβλέπεται υποχρεωτική διάθεση του 10% της παραγωγής στο Κοινωνικό Παντοπωλείο του Δήμου, ανάλογα με την εποχική απόδοση των καλλιεργειών και τις ανάγκες του παντοπωλείου). Στον Δ. Θέρμης, η

πρωτοβουλία εντάσσεται περισσότερο σε ένα ευρύτερο πλαίσιο υλοποίησης δημοτικών δράσεων με περιβαλλοντικό χαρακτήρα και προσπάθειών για πράσινη ανάπτυξη⁶, παρά σε πολιτικές για την ένταξη κοινωνικά ευπαθών ομάδων (βιοκαλλιεργητικές μέθοδοι και προϊόντα ποιότητας, διατήρηση ντόπιων ποικιλιών, κατασκευή χώρου κομποστοποίησης). Εν τούτοις, και στις δύο περιπτώσεις, τα εγχειρήματα αστικής γεωργίας στηρίζονται στη λογική των ορθών πρακτικών γεωργικής παραγωγής και περιβαλλοντικής διαχείρισης, που θα εξασφαλίζει την ποιότητα των παραγόμενων τροφίμων και τη δημόσια υγεία, κυρίως μέσα από την προώθηση, κατ' αποκλειστικότητα, των βιολογικών καλλιεργειών και της κομποστοποίησης.

Ωστόσο, τίθεται υπό αμφισβήτηση το ζήτημα της διάρκειας των εγχειρημάτων και της επάρκειας του σχεδιασμού, δεδομένων των πολλαπλών προβλημάτων που προκύπτουν σχετικά με πολεοδομικές και ιδιοκτησιακές εμπλοκές, πολυνομία και χρονοβόρες διαδικασίες οργανωτικού, γραφειοκρατικού και διαδικαστικού τύπου, συγκρούσεις χρήσεων γης, κοκ, που αποθαρρύνουν, δυσχεραίνουν και λειτουργούν αποτρεπτικά για τους δικαιούχους. Οι περισσότερες εκτάσεις, αν και δημοτικές, διατίθενται προς καλλιέργεια σε βραχυπρόθεσμο ορίζοντα, γεγονός που τις καθιστά μελλοντικά ευάλωτες απέναντι σε περισσότερο ανταγωνιστικές αστικές χρήσεις. Ειδικότερα, η προσωρινή μίσθωση με χαμηλό τίμημα (Θέρμη) ή η δωρεάν παραχώρηση της γης (Αλεξανδρούπολη) εξυπηρετούν μεν τις τρέχουσες ανάγκες στο πλαίσιο της οικονομικής κρίσης (τρόφιμα, δημιουργική απασχόληση, ανεργία), ωστόσο, η σύντομη διάρκεια χρήσης (για ένα ή δύο χρόνια) λειτουργεί ανασταλτικά ως προς τη δυνατότητα συνέχισης των εκμεταλλεύσεων ή ανάπτυξης νέων. Επιπλέον, αν και η παροχή σημαντικών υλικοτεχνικών υποδομών από τους φορείς υλοποίησης (π.χ. δωρεάν παροχή νερού ποτίσματος) αποτελεί βασικό κίνητρο ενασχόλησης με την αστική γεωργία, δεν συνεπάγεται ότι ο δικαιούχος θα ενδιαφέρεται πραγματικά για την ιδιοπαραγωγή και επομένως θα κάνει συστηματική και ορθολογική χρήση των υποδομών και δεν θα προβεί σε μια ευκαιριακή

---

⁶ Στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, με τίτλο «Επέκταση της ανακύκλωσης φυτικών υλικών στο σπίτι και οργάνωση δημοτικού λαχανόκηπου στον Δήμο Θέρμης», προβλέπονταν η παροχή τεχνικής υποστήριξης, με τη μορφή εκπαιδευτικού έργου στους πολίτες και τα στελέχη του Δήμου, για την προώθηση της ανακύκλωσης φυτικών απορριμμάτων (κομποστοποίηση) στο σπίτι, καθώς και ο σχεδιασμός και η υλοποίηση του πρώτου δημοτικού λαχανόκηπου στον Δήμο Θέρμης.

εκμετάλλευση των υποδομών, εκμεταλλεόμενος τις παροχές του θεσμικού φορέα. Αν και οι εσωτερικοί κανονισμοί λειτουργίας των δημοτικών αγροκηπίων προβλέπουν δεσμευτικές διατάξεις τήρησης ορθών πρακτικών και επιμελούς φροντίδας των αγροκηπίων εκ μέρους των καλλιεργητών, είναι πιθανή η εμφάνιση αντίστοιχων συμπτωμάτων ελλείπει ενός ελεγκτικού μηχανισμού ή ακόμα μιας επιτροπής διαχείρισης και επιτήρησης των αγρών για την παρακολούθηση εφαρμογής των κανόνων και τη διενέργεια προληπτικών ελέγχων.

Στον παρακάτω πίνακα συνοψίζονται τα κρίσιμα θέματα που προέκυψαν από την ανάλυση και αξιολόγηση των στοιχείων της επιτόπιας έρευνας, μέσα από την καταγραφή των ισχυρών και αδύνατων σημείων, των ευκαιριών και των απειλών που διαφαίνονται, αναδεικνύοντας τα προβλήματα και τις προοπτικές των δύο εξεταζόμενων εγχειρημάτων αστικής γεωργίας (SWOT Ανάλυση).

ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ	<p>Κοινωνικο-οικονομικά οφέλη</p> <ul style="list-style-type: none"> • Δωρεάν πρόσβαση σε φτωχά εισοδηματικά στρώματα και άλλες ευαίσθητες κοινωνικά ομάδες π.χ. άνεργοι, συνταξιούχοι, μονογονεϊκές οικογένειες, θρησκευτικές μειονότητες, γυναίκες, ψυχικά ασθενείς, εθισμένοι σε ουσίες • Κατανάλωση φρέσκων και υγιεινών τροφίμων, ποιότητα στη διατροφή τρόφιμα π.χ. βιολογικά προϊόντα και «ευ ζην» • Κοινωνική οικονομία, μέσα από τη διάθεση μέρους της παραγωγής στο Κοινωνικό Παντοπωλείο <p>Περιβαλλοντικά οφέλη</p> <ul style="list-style-type: none"> • Βιολογικά προϊόντα, • Βιώσιμη-ορθολογική διαχείριση (οργανική γεωργία, κομποστοποίηση, επεξεργασία οικιακών λυμάτων για άρδευση, δυνατότητες ανακύκλωσης) 	<p>Πολεοδομικές και ιδιοκτησιακές εμπλοκές</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ίδιωτικό ιδιοκτησιακό καθεστώς • Προβλήματα συγκρούσεων χρήσεων γης <p>Πολυνομία και γραφειοκρατικές εμπλοκές</p> <ul style="list-style-type: none"> • Προβλήματα αδειοδοτήσεων • Διαδικαστικές καθυστερήσεις με τον διαγωνισμό ανάθεσης • Έλλειψη κτηματολογίου και καταγραφή της δημοτικής περιουσίας • Εμπλοκές οργανωτικού, γραφειοκρατικού και διαδικαστικού τύπου 	ΑΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ
ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ	<ul style="list-style-type: none"> • Ενεργοποίηση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και της κοινωνίας σε ζητήματα οικονομικής και κοινωνικής αλληλεγγύης • Δομές περιβαλλοντικής ανάπτυξης, σε τοπικό επίπεδο • Διεύρυνση του αστικού διατροφικού συστήματος – επανατοπικοποίηση της τροφής (<i>food relocalisation</i>) • Αξιοποίηση ελεύθερων/ανεκμετάλλευτων δημοτικών χώρων • Ενίσχυση δημιουργικότητας και απασχόλησης • Αίσθημα αλληλεγγύης, εμπιστοσύνης ανάμεσα στους πολίτες και ανάπτυξη συλλογικότητας, μέσα από τη δραστηριοποίηση σε επίπεδο κοινότητας • Παιδαγωγική λειτουργία π.χ. επισκέψιμα αγροκτήματα, σεμινάρια εκπαιδευτικά για νέες πρακτικές βιολογικής καλλιέργειας και κομπόστ • Προσφορά κοινωνικού έργου • Επισκεψιμότητα δημοτικών λαχανόκηπων 	<ul style="list-style-type: none"> • Πολύμηνες καθυστερήσεις υλοποίησης • Βραχυπρόθεσμα προγράμματα ενός η δύο χρόνων • Ανάγκη αναθεώρησης των κριτηρίων επιλογής δικαιούχων • Μελλοντικές ανταγωνιστικές χρήσεις με υψηλή αξία αστικής γης (π.χ. σε περιοχές επέκτασης όπως στην Αλεξανδρούπολη) • Πιθανή εξάρτηση των δικαιούχων από τις υποδομές του δήμου για την διατήρηση της ενασχόλησης μέχρι το πέρας της σύμβασης • Έλλειψη κατεύθυνσης-πρόβλεψης ή θεσμοθετημένης χρήσης γεωργίας • Δυσκολίες χρηματοδότησης 	ΑΠΕΙΛΕΣ

Πηγή: Στοιχεία επιτόπιας έρευνας (Θέρμη και Αλεξανδρούπολη), 2012

3. Η Αστική Γεωργία, μια εναλλακτική στρατηγική για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης ή μια μακροπρόθεσμη στρατηγική βιώσιμης αστικής ανάπτυξης; Συζήτηση – μελλοντικές προοπτικές

Ο πολλαπλασιασμός των πρωτοβουλιών αστικής γεωργίας στην Ελλάδα, κατά τα τελευταία δύο χρόνια, μπορεί να θεωρηθεί ως ένα «προσωρινό» φαινόμενο χωρίς μακροπρόθεσμη προοπτική, που άνθισε στο πλαίσιο της ανάγκης αντιμετώπισης της δυσμενούς οικονομικής συγκυρίας. Η τάση που διαφαίνεται είναι ότι, μέχρι στιγμής, η αστική γεωργία χρησιμοποιείται από την Τοπική Αυτοδιοίκηση περισσότερο ως ένα βραχυπρόθεσμο μέσο ανακούφισης, προκειμένου να ξεπεραστούν μερικές από τις επιπτώσεις των οικονομικών δυσχερειών σε τοπικό επίπεδο, παρά ως ένα εργαλείο που θα μπορούσε μακροπρόθεσμα να συμβάλλει θετικά στη διαμόρφωση βιώσιμης αστικής ανάπτυξης και την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής. Συνεπώς, οι πρωτοβουλίες αστικής γεωργίας εντάσσονται στο πλαίσιο της κοινωνικής μέριμνας των Δήμων, με σκοπό την κάλυψη βιοποριστικών αναγκών για φρούτα και λαχανικά, δίνοντας προτεραιότητα σε δημότες χαμηλού εισοδήματος και ευαίσθητες κοινωνικές ομάδες πληθυσμού.

Σε αυτό το πλαίσιο, η διασφάλιση της βιωσιμότητας και της περαιτέρω ανάπτυξης της αστικής γεωργίας ως νέας πρακτικής καλλιέργειας στις πόλεις και η αποτελεσματική ενσωμάτωσή της στην αστική ανάπτυξη στην Ελλάδα, προϋποθέτει:

- **Ενεργοποίηση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και της κοινωνίας σε ζητήματα οικονομικής και κοινωνικής αλληλεγγύης, σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα.** Η συμβολή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης θα μπορούσε να είναι ιδιαίτερα σημαντική, θέτοντας ένα μακρόπνοο όραμα με επίκεντρο την πολιτική ενθάρρυνσης και θέσπισης της αστικής γεωργίας και στόχο την ενδυνάμωση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και της τοπικής παραγωγής τροφίμων. Δεν μπορεί, ωστόσο, να θεωρηθεί ότι υπάρχει μια ακριβής φόρμουλα για την επιτυχή υλοποίηση των πρωτοβουλιών αστικής γεωργίας, έτσι, οι προσεγγίσεις μπορούν να είναι μοναδικές για κάθε περίπτωση πόλης, ανάλογα με τις τοπικές ιδιαιτερότητες. Οι πολιτικές απαντήσεις από τους τοπικούς φορείς χάραξης πολιτικής προϋποθέτουν την αποτελεσματικότερη ενσωμάτωση των γεωργικών δραστηριοτήτων στην αστική ανάπτυξη, με τρόπο ώστε να εξασφαλίζεται η συμβολή τους στην επίτευξη της κοινωνικής, οικονομικής και περιβαλλοντικής

βιωσιμότητας συντελώντας: α) στη μείωση κινδύνων κοινωνικής και οικονομικής αποστέρησης, μέσα από τη δυνατότητα πρόσβασης των φτωχών εισοδηματικών στρωμάτων και άλλων ευπαθών κοινωνικών ομάδων π.χ. άνεργοι, συνταξιούχοι, μονογονεϊκές οικογένειες, μειονότητες, γυναίκες, ψυχικά ασθενείς, εθισμένοι σε ουσίες κ.α., β) στην ενίσχυση της κοινωνικής οικονομίας, μέσα από τη διάθεση στο Κοινωνικό Παντοπωλείο μέρους της παραγωγής, γ) στην ενίσχυση της δημιουργικής απασχόλησης, δ) στο αίσθημα αλληλεγγύης και εμπιστοσύνης ανάμεσα στους πολίτες και στην ανάπτυξη συλλογικοτήτων, μέσα από τη δραστηριοποίηση σε επίπεδο κοινότητας.

- **Επανεξέταση της πολιτικής τροφίμων (ποιότητα-επιβιωσιμότητα): αγροτοαστικός σχεδιασμός και καταπολέμηση της φτώχειας.** Η αύξηση και ενίσχυση της αστικής παραγωγής τροφίμων έχει ενσωματωθεί ως κρίσιμη παράμετρος σχεδιασμού και αστικής ανάπτυξης σε πολλές χώρες διεθνώς, μέσα από τη θέσπιση πολιτικών στήριξης τόσο σε εθνικό όσο και σε τοπικό επίπεδο. Τα κρίσιμα θέματα που εξετάζονται είναι η ενίσχυση της ασφάλειας και υγιεινής των τροφίμων μέσα από οικολογικές πρακτικές εκμετάλλευσης (βιολογικές καλλιέργειες, κομπόστ), η διερεύνηση της εδαφολογικής καταλληλότητας της αστικής γης (ώστε να αποφεύγεται η μόλυνση των καλλιεργειών από το έδαφος, το νερό και την ατμοσφαιρική ρύπανση), η ενίσχυση των τοπικών ποικιλιών και του τοπικού παραγωγικού συστήματος μικρής κλίμακας (π.χ. αγορές αγροτικών προϊόντων «χωρίς μεσάζοντες»), η διευκόλυνση των συνεργατικών δικτύων παραγωγών-καταναλωτών και συλλογικών δράσεων που σχετίζονται με ποιοτικά προϊόντα (π.χ. δίκτυα Κοινοτικά Υποστηριζόμενης Γεωργίας).
- **Ενσωμάτωση της αστικής γεωργίας στον χωροταξικό σχεδιασμό μικρής κλίμακας, ως σημαντικής περιβαλλοντικής συνιστώσας: 'πρασίνισμα' πόλεων και οικολογικές πρακτικές.** Αναπτύσσοντας «κουλτούρα πρασίνου» στα αστικά και περιαστικά περιβάλλοντα, δίνεται η δυνατότητα δημιουργικής αξιοποίησης των ανεκμετάλλευτων και εγκαταλελειμμένων ελεύθερων χώρων που μπορούν να αντιτεθούν, ως ασπίδα, στην καθολική οικοπεδοποίηση των αστικών κενών και στην υπέρμετρη αστική εξάπλωση. Ταυτόχρονα, οικολογικά προσανατολισμένα σε μη επιζήμιες γεωργικές πρακτικές (ορθολογική χρήση

νερού, βιολογικές μέθοδοι, παρασκευή και χρήση φυτικών κομπόστ), τα αστικά αγροκτήματα μπορούν να συνεισφέρουν δραστικά στην προστασία και αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος. Η ενσωμάτωση της αστικής γεωργίας στον τοπικό χωροταξικό σχεδιασμό διευκολύνεται στο πλαίσιο αναγνώρισης της πολυλειτουργικότητας και της αναζωογόνησης των περιβαλλοντικά υποβαθμισμένων ή ανεκμετάλλεωτων αστικών περιοχών. Με δεδομένη την έλλειψη ελεύθερων χώρων και 'πνευμόνων' πρασίνου στον αστικό ιστό, καθώς και τα προβλήματα περιβαλλοντικής υποβάθμισης των πόλεων, οι πρωτοβουλίες αστικής γεωργίας καλούνται να διαδραματίσουν έναν σημαντικό ρόλο στη βιώσιμη αστική ανάπτυξη, προσφέροντας μακροπρόθεσμα οφέλη.

- **Βελτίωση της πρόσβασης στη γη.** Η διευκόλυνση της πρόσβασης σε διαθέσιμη γη συνιστά έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες ενθάρρυνσης της αστικής γεωργίας, καθώς αποτελεί σημαντικό κίνητρο για την εκκίνηση των πρωτοβουλιών και τη συμμετοχή των πολιτών. Η περιορισμένη διαθεσιμότητα καλλιεργήσιμης γης και ανοικτών χώρων σε αστικές περιοχές, η υψηλή αξία αστικής/περιαστικής γης και οι συγκρούσεις διαφορετικών συμφερόντων (κερδοσκοπία στην αγορά γης) αποτελούν μερικές από τις δυσκολίες που συναντώνται κατά τις φάσεις σχεδιασμού και υλοποίησης εγχειρημάτων αστικής γεωργίας. Οι παραχωρήσεις δημόσιων/δημοτικών εκτάσεων σε κατοίκους πόλεων για την καλλιέργεια οπωροκηπευτικών, αποκλείοντας οποιοδήποτε ιδιοκτησιακό δικαίωμα επί του αγροτεμαχίου, μπορεί να ειπωθεί ως μια προσωρινή μεν, αλλά εναλλακτική και ιδιότυπη «επίλυση» των ιδιοκτησιακών περιορισμών. Έτσι, ακόμα και χωρίς μίσθωση, ο Δήμος μπορεί να εξασφαλίζει, έστω και προσωρινά, μια δυναμική και παραγωγική «κατοχή» της αστικής γης που να προορίζεται για αστική γεωργία. Αν και οι παραχωρήσεις έχουν το μειονέκτημα του βραχυπρόθεσμου χαρακτήρα συμβάσεων για τον κάθε έναν δικαιούχο ξεχωριστά, ωστόσο, προτάσσουν μακροπρόθεσμα το συλλογικό συμφέρον, καθώς είναι δυνατόν να διασφαλίζουν νησίδες ελεύθερων ανοικτών χώρων πρασίνου στην πόλη. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από τη διατήρηση μικρού μεσαίου μεγέθους εκμεταλλεύσεων, την περιβαλλοντική αναβάθμιση -υπό προϋποθέσεις- των πόλεων και την προάσπιση της υγείας των κατοίκων (βιολογικά τρόφιμα, διατροφική ασφάλεια).

- **Καταγραφή των δημοτικών ανεκμετάλλεωτων εκτάσεων που δύνανται να καλλιεργηθούν.** Η συχνή απουσία συστηματικής καταγραφής της δημοτικής περιουσίας των Ο.Τ.Α. σε συνδυασμό με το πολύπλοκο ιδιοκτησιακό καθεστώς και την έλλειψη Κτηματολογίου, καθιστούν αδύνατο τον σχεδιασμό της αξιοποίησής της με βάση τις ανάγκες του Δήμου. Η χωρική καταγραφή των δημοτικών ανεκμετάλλεωτων εκτάσεων που δύνανται να καλλιεργηθούν αποτελεί το απαραίτητο υπόβαθρο για τη διαφύλαξη, την αποτελεσματική διαχείριση και αξιοποίηση των διαθέσιμων γεωργικών εκτάσεων των δήμων. Η συγκρότηση, κατά μία έννοια, μίας συνολικής «Τράπεζας Δημοτικής Γης» θα δίνει τη δυνατότητα έγκαιρων παρεμβάσεων, τόσο εντός του αστικού ιστού όσο και σε περιφερειακές περιοχές, που αποτελούν το κατεξοχήν πεδίο αστικών πιέσεων, κοινωνικο-οικονομικών μετασχηματισμών και αλλαγών των χρήσεων γης εις βάρος της αγροτικής δραστηριότητας. Έτσι, οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης θα έχουν τη δυνατότητα να αξιοποιήσουν άμεσα και με τον καλύτερο τρόπο τις παραγωγικές γεωργικές εκτάσεις που έχουν στην κυριότητά τους, για την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής τους.
- **Συμπλήρωση και εκσυγχρονισμός του θεσμικού πλαισίου σε εθνικό και τοπικό επίπεδο.** Με τα σημερινά δεδομένα, η αστική γεωργία δεν είναι θεσμικά κατοχυρωμένη ως ειδική χρήση, καθώς δεν έχει περιληφθεί στον αστικό σχεδιασμό των πόλεων ούτε σε υφιστάμενες πολιτικές για τη διαφύλαξη αστικών πράσινων/ανοιχτών χώρων. Όσον αφορά στις γεωργικές χρήσεις, οι μέχρι τώρα ρητές απαγορεύσεις της γεωργικής χρήσης σε περιοχές κατοικίας ή η προστασία της γεωργικής γης μέσα από τη ζωνοποίηση γης δεν έχουν αποτρέψει την αλλαγή ή μη τήρηση του περιεχομένου της χρήσης που προβλέπεται νομικά μέσω αρνητικού ελέγχου χρήσεων. Εξάλλου, με βάση την ελληνική εμπειρία, εμφανίζεται συχνά διάσταση ανάμεσα στη θεωρία, την προωθούμενη νομοθεσία και τις διατάξεις εφαρμογής, η οποία εκφράζεται ως αδυναμία εφαρμογής του ρυθμιστικού πλαισίου. Είναι αναρίθμητες οι περιπτώσεις στις οποίες η θεσμική κατοχύρωση μιας χρήσης γης δεν αποτέλεσε και τον απαραίτητο κανόνα για τη ρύθμιση του περιεχομένου της, λόγω ανεπάρκειας του μηχανισμού ελέγχου, πολυνομίας και αλληλοεπικάλυψης των θεσμικών πλαισίων και επιπέδων σχεδιασμού ή των αποσπασματικών ρυθμίσεων. Ωστόσο, φαίνεται ότι, σε περίοδο οικονομικής ύφεσης, το κυρίαρχο

κλίμα της συρρίκνωσης του ιδιωτικού επενδυτικού ενδιαφέροντος, της οικοδομικής δραστηριότητας και του real estate, ευνοεί τις πρωτοβουλίες αστικής γεωργίας. Έτσι, η Τοπική Αυτοδιοίκηση υπερβαίνει ορισμένα από τα υπάρχοντα θεσμικά εμπόδια και τις νομικές ανεπάρκειες, παραχωρώντας δημοτικές εκτάσεις σε μεμονωμένους δημότες, ως εναλλακτική λύση για μια σειρά προβλημάτων κοινωνικο-οικονομικής, κυρίως, φύσεως.

Καταλήγοντας, η σταδιακή αναγνώριση των νέων πολλαπλών λειτουργιών που επιτελεί η γεωργία και της συμβολής της στην ισόρροπη οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική ανάπτυξη των αστικών περιοχών, έχει οδηγήσει, διεθνώς, σε νέες πολιτικές στήριξης και ενσωμάτωσής της στον αστικό σχεδιασμό. Η χάραξη πολιτικών αστικής γεωργίας προϋποθέτει τη συμπλήρωση και τον εκσυγχρονισμό του θεσμικού πλαισίου σε εθνικό και τοπικό επίπεδο. Καθώς, όμως, το πλαίσιο των πολιτικών μεταβάλλεται διαρκώς, η υιοθέτηση της αστικής γεωργίας ως νέου παραδείγματος βιώσιμης ανάπτυξης του αστικού χώρου, πέρα από τη θεσμική κατοχύρωσή της, προϋποθέτει τη δημιουργία νέων δομών στην Τοπική Αυτοδιοίκηση που θα συμβάλλουν στην ενίσχυση της βιωσιμότητάς της και θα ανταποκρίνονται στις αντίστοιχες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες και στις τοπικές ιδιαιτερότητες. Υπό αυτό το πρίσμα, η αστική γεωργία μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως εναλλακτικό εργαλείο ρύθμισης κοινωνικών και περιβαλλοντικών παραμέτρων του σχεδιασμού. Αναδεικνύοντας τη σημασία της ως πηγή μη-εμπορευματικών εκρών, μέσα από την παροχή ασφαλών και ποιοτικών τροφίμων και δημόσιων αγαθών, είναι δυνατόν να συμβάλλει καθοριστικά στη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής, του τοπίου και του φυσικού περιβάλλοντος στον σύγχρονο αστικό ιστό των πόλεων, εξομαλύνοντας τις δυσμενείς οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνθήκες διαβίωσης, ειδικά σε περίοδο οικονομικής κρίσης.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Ανθοπούλου, Θ. επιμ. (2012). «Αστική Γεωργία. Κοινωνική ένταξη και Βιώσιμη Πόλη. Μελέτη δύο αστικών δημοτικών αγροκηπίων (Δ.Θέρμης και Αλεξανδρούπολης)», Τελική έκθεση (χρηματοδότηση Πράσινο Ταμείο- Υ.Π.Ε.Κ.Α.). Αθήνα: Πάντειο Παν/μιο, 330 σελ.
- Aubry, C., Ramamonjisoa J., Dabat M.-H., Rakotoarisoa J., Rakotondraibe J., Rabeharisoa L., (2012). Urban agriculture and land use in cities: An approach with

- the multi-functionality and sustainability concepts in the case of Antananarivo(Madagascar). *Land Use Policy*, 2012, 29 : 429-439
- Bohn, K. and Viljoen, A. (2005). "More space with less space: an urban design strategy". Στο Viljoen, A. Continuous productive Urban landscapes. Designing urban agriculture for sustainable cities. *Architectural press*: 10-16. Oxford.
- EPA (2011). "Brownfields And Urban Agriculture: Interim Guidelines for Safe Gardening Practices". United States Environmental Protection Agency. <www.epa.gov/brownfields>. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 28.08.2012.
- FAO (2010). «Fighting Poverty and Hunger. What Role for Urban Agriculture?». *Policy Brief, Economic and Social Perspectives*: 10.
- FAO (2007). «Profitability and sustainability of urban and periurban agriculture». *Agricultural management, marketing and finance*. Occasional paper 19.
- FAO (1999). "Issues in Urban Agriculture". <<http://www.fao.org/ag/magazine/9901sp2.htm>>. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 11.09.2012.
- FAO (1998). "Urban and Peri-Urban Agriculture" <<http://www.fao.org/unfao/bodies/COag/cOAG15/X0076e.htm>>. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 18.09.2012.
- Fleury, A., Moustier, P. (1999). "L' agriculture périurbaine, infrastructure de la ville durable". Στο *Cahiers Agricultures* 8: 281-287.
- Fleury, A., Donadieu, P. (1997). "De l'agriculture péri-urbaine à l'agriculture urbaine". Στο *Courrier de l'environnement de l'INRA* 31: 45-61.
- Goldstein, M., Bellis, J., Morse, S., Myers, A., Ura, E. (2011). "Urban agriculture. A sixteen city survey of urban agriculture practices across the country". Turner Environmental Law Clinic. <<http://www.georgiaorganics.org/Advocacy/urbanagreport.pdf>>. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 15.08.2012.
- Halweil, B. and Nierenberg D. (2007). "Καλλιεργώντας στις πόλεις», στο Συλλογικό, *Η κατάσταση του κόσμου. Το αστικό μας μέλλον 2007*, Αθήνα: Ευώνυμος Οικολογική Βιβλιοθήκη, σσ. 87-119.
- "History of Urban Agriculture", <<http://sidewalksprouts.wordpress.com/history/>>
- Jouve, A.-M, Padilla, M. (2007). "Les agricultures périurbaines méditerranéennes à l'épreuve de la multifonctionnalité: comment fournir aux villes une nourriture et des paysages de qualité?". *Cahiers Agricultures* (16) 4: 311-317.
- McClintock, N. (2010). "Why farm the city? Theorizing urban agriculture through a lens of metabolic rift". *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 3: 191-207.
- Obadia, J. (2008). "The Diggable City: Making Urban Agriculture a Planning Priority." <<http://www.diggablecity.org>>. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 26.09.2012.
- OECD (2001). Multifunctionality: Towards and Analytical Framework, Paris, OECD.
- Partalidou, M. (2012). "Urban Agriculture: Social Inclusion and Sustainable City". Unpublished paper presented at the *European Meeting on Community Supported*

Agriculture and other distribution systems for Food Sovereignty, URGENCI-NYELENI Europe Forum, Milano 10-12 October 2012.

ΠΕΡ.ΚΑ - Περιαστικές καλλιέργειες Θεσσαλονίκης.

<<http://perka.org/el/content/perka>> . Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 26.05.2013.

ΠΕΡΚΑΝΘΕΣ - Περιαστικές καλλιέργειες Ανατολικής

Θεσσαλονίκης.<<http://perkanthes.wordpress.com/>>. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 26.05.2013.

Pothukuchi, K. and Kaufman, J. (1999). «Placing the food system on the urban agenda: The role of municipal institutions in food systems planning». *Agriculture and Human Values* 16: 213–224.

Pourias, J., Daniel, A.C, Aubry C. (2013). «Terroirs urbains? La fonction alimentaire des jardins associatifs urbains en question». *POUR* no 215/216 "Alimentation et Territoires".

RUAF-Resource Centres on Urban Agriculture and Food Security,

<<http://www.ruaf.org/node/512>>. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 09.04.2013.

Smit, J. and Nasr, J. (1992). "Urban agriculture for sustainable cities: using wastes and idle land and water bodies as resources". *Environment and Urbanization* 2 (4): 141-154.

SUME - Sustainable Urban Metabolism for Europe (2008-2011). Research Program Funded by European Community's Seventh Framework Program FP7/2007-2013, Austrian Institute for Regional Studies and Spatial Planning (ÖIR). Austria.

<<http://www.sume.at/>>. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 26.05.2012.

The Local, German Edition, ηλεκτρονική έκδοση.

16.05.2011 <<http://www.thelocal.de/lifestyle/20110516-35057.html>> .Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 19.04.2013.

Toronto Food Policy Council. (2012). "Grow To. An urban agriculture Action Plan for Toronto". <http://tfpc.to/wordpress/wp-content/uploads/2012/08/GrowTO_ActionPlan_lowresFINAL.pdf>.

U.N.D.P. - United Nations Development Program. (1996). *Urban Agriculture, Food, Jobs and Sustainable Cities*. New York: U.N.D.P.

Vancouver City. (2003). "Action Plan for Creating a Just and Sustainable Food System for the City of Vancouver".

<<http://former.vancouver.ca/ctyclerk/cclerk//20031209/rr1.htm>>. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 19.08.2012.

Vidal, R., Fleury, A. (2008). «Agriculture in urban planning in Ile-de-France, Rurality near the city». <<http://www.ruralitynearthecity.com/>>.

Visser, A., Dekking, A., Jan Eelco, J., Klieverik, M. (2007). "Urban Agriculture Guide. Urban Agriculture in the Netherlands Under the Magnifying Glass". Lelystad: Praktijkonderzoek Plant & Omgeving.

<<http://api.ning.com/files/vjZjzUhZxIXNr2ewoSQ4E7sbKUejqWIHN24XS0b6qr8 /UrbanAgricultureGuide.pdf>>. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 09.10.2012.

Kimmerle, J., Nath, D. (2011). "Schrebergaerten. Von wegen spiessig". (15-03-2011).
<<http://www.zeit.de/index>>. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 10.08.2012.

"Victory garden". Ορισμός από την ηλεκτρονική εγκυκλοπαίδεια Wikipedia.
<http://en.wikipedia.org/wiki/Victory_garden>. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης:
19.08.2012.